

РЕЦЕПЦІЯ І ПОЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТВОРЧОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА

Стаття присвячена класику англійської літератури польського походження Д. Конраду. Автор переконливо показує, що погляди Д. Конрада у сфері моралі знайшли своє відображення у свідомості поляків, як в період фашистської окупації, так і в попередній період.

Популярність англійського класика Джозефа Конрада з кожним днем збільшується, з'являються щораз нові праць, які присвячені його творчості. Особливе зацікавлення Конрад викликає в Польщі, де перекладаються і вивчаються його прозові твори, а також проводяться паралелі до творів польських письменників.

Конрад став відомим у Польщі завдяки польському походженні та своїм творам. Його успіх поширився у 1896 році відразу після того, коли вийшов в світ його перший роман, який було перекладено польською мовою. Він з'явився в журналі, а лише в 1904 році вийшов окремою книгою.

Конрада сприймали як польського Джека Лондона. Пригодницькі мотиви його творів були вирішальними у здобутті популярності, а вже протягом 20-х років польські критики цікавились Конрадом мислителем, моралістом. Протягом 30-х років інтерес до Конрада зменшився, адже розвиток польської літератури змінив уподобання. Письменник розглядався як консерватор та вважався анахронічним, непозбавлений декадентства. Деякі польські видання твердили, що Конрад продався капіталізму. Це був класичний приклад 'вulgарного соціалізму'. Але таке негативне ставлення не тривало довго. Вже наприкінці 30-х років поляки високо цінували письменника та його моральні принципи. Таким чином, коли загроза фашизму постала перед Польщею та Європою, польські читачі Конрада знаходили в його героїв повагу до гідності людини, яку вони вважали частиною гуманізму та справжньої культури – антитезою фашистської моралі та культури нігілізму.

Твори Конрада близькі та зрозумілі для поляків, що знаходились під фашистською окупацією, адже їхнє життя було схоже на життя героїв Конрада. Вони мали приймати такі самі важкі рішення. Адже якщо цей вибір і відповідав їх моральним вимогам, вони все рівно не уникали почуття самотності та провини. Звичайні поляки, подібно до Лорд Джима, Разумова та інших героїв Конрада часто обирали поразку, але дотримувались моралі та не поступались власними принципами, або ж

© Столяренко Ольга, 2007

вони рятувались від фашистських загарбників, але приносили в жертву власні переконання. Більше того, твори Конрада стали не лише частиною літературної спадщини для поляків, які пережили війну, а й працями, які правдиво освітлювали оточуючий світ, не спотворювали реальності. Письменник змалював самотніх героїв, яким були відомі почуття розчарування, які на одинці за його алегоричним висловом боролись в темряві. Хоча після закінчення війни, Конрад за це був підданий критиці. На його захист став Здіслав Найдер, який охарактеризував критику на нього як "примітивну інтерпретацію". Така критика однак мала свої наслідки. Публікації творів письменника у Польщі припинились.

Навіть це негативне ставлення до Конрада показує наскільки він був важливим для Польщі. Адже інтерес до нього не зник, можливо завдяки тематиці його праць, які легко сприймались польським читачем; можливо завдяки його особистості, яка викликала неоднозначне ставлення стосовно так званої "зради" - еміграції.

Щодо самого Конрада, то існує багато теорій чому він покинув Польщу. Зокрема Стефан Жеромський вважав, що він намагався втекти від національної та особистої трагедії, причиною яких було повстання 1863 року. Інші ж зазначають, що на рішення Конрада вплинуло вороже ставлення Кракова до повстання. А Жерар Жан Обрі стверджував, що еміграція відбулась через конфлікт між вірністю до повстання та засудженням певною частиною поляків цього повстання. В свою чергу інший критик (Rafal Bluth) висунув дещо несподівану версію. Вона полягала в тому, що саме польське суспільство несло відповідальність за те, що письменник покинув Польщу. Цей критик також схилився до думки, що Конрад хотів відійти від національної боротьби та трагедії власного народу. Втеча до моря була самозахистом від оточуючого середовища. В той час як Конрад в Польщі почувався чужим, морська служба повернула його до громадського життя. Цей критик зробив висновок, що його від'їзд був необхідним для народження письменника, і якщо б Конрад залишився в Польщі, це б відіграло драматичну роль не лише для Конрада як митця, а й як людини. Саме тому звинувачення письменника у зраді є спрощеним та абсурдним. Хоча існують й протилежні версії. Наприклад, Найдер відкидає політичні причини та атмосферу Кракова, які просто не могли вплинути на рішення 17 літнього юнака. Роман Дибоський вважав, що Конрад покинув Польщу за станом здоров'я. Справа в тому, що його батько загинув від туберкульозу, і сам Конрад приховував хворобу, щоб уникнути скандалу. Суспільство могло пробачити еміграцію з патріотичних міркувань, але не з таких прозаїчних як хвороба на сухоти. Три інші критики, Вітольд

Островський, Бой-Желінський, Юзеф Уейський думають, що книги, які читав Конрад, спонукали його поїхати за кордон, адже пригодницькі історії відкрили йому новий світ [1: 218].

Як бачимо, існує безліч теорій чому Конрад залишив Польщу, але він ніколи не забував про неї та увійшов до канону її літератури. Деякі польські критики розглядають Конрада як польського письменника, і як правило, ігнорують вплив англійської та європейської літератур на його творчість. Ябковська, Тарнавський пов'язують твори письменника з традиціями англійської та європейської літератур ХІХ та ХХст. Хоча такі польські критики, як Новаковський, Дибоський, вважають, що Конрад був космополітичним письменником, якого не можна вмістити у певні вузькі рамки.

Нагадаємо, що протягом війни та періоду окупації популярність письменника зросла, і лише у 1945 його піддали критиці. Одним із тих, хто відстоював та підтримував Конрада був Найдер. У своїй праці він поділив сприйняття Конрада у Польщі на 5 періодів: 1896 – 1918, 1918 – 1939, 1939 – 1945, 1945-1955, 1955 – до наших часів.

Перший період характеризується суперечливим ставленням до "еміграції таланту" та недостатньої кількості відгуків на його твори. Найдер виділив лише декілька критиків (Коморніцка, Бжозовський) праці яких були досить вагомими.

Другий період характеризується поширенням польських перекладів творів Конрада, включаючи два видання збірок. Вперше, *Pisma Wybrane*, були видані у 1922 році у перекладі Загорської. Проте цей проект не було доведено до кінця, тому що з обіцяних 18 томів з'явилися лише чотири. Вдруге, *Pisma zbiorowe*, публікувалось протягом 1928-1939 років у Варшаві. Це видання також було не завершене, але до нього ввійшли майже всі романи Конрада. Протягом цього періоду велась безкінечна кількість дискусій на тему 'Конрад і Польща', хоча лише кілька праць було на неї написано. Найдер виділяє внесок у цю сферу наступних критиків: Ю. Уейський, М. Домбровська, Р. Дибоський, К. Гурський. Він також зазначав, що ці критики не брали до уваги історично-літературної основи, та, за виключенням М. Домбровської, не спромоглися окреслити зв'язок Конрада з польською літературою.

У третій період Конрад став надзвичайно популярним письменником. Найдер пояснює це тим, що проблематика його творів співпадала з проблемами, складними ситуаціями поляків у воєнний час.

Четвертий період розпочався з нових підходів до творчості Конрада. Видавалися нові критичні праці, які відкидали біографічну та

національну тематику. Згодом критика стала жорсткою, потім писалися спростування та наступило затишшя.

П'ятий період характерний поверненням слави Конрада. У Варшаві святкувалося століття від дня його народження. Кількість публікацій творів письменника надзвичайно збільшилася [2].

Конрад став частиною польської літератури, культури, тому був відчутним її вплив на його твори. Можна провести паралель між творами Конрада та польськими письменниками. Коцувна зробила цікаві порівняння Конрада з Серошевським, який майже став російським письменником. Хоча і не навела конкретних паралелей, які б підтвердили цю теорію. Вона вбачає спільні риси "Victory" ("Перемога" Конрад) з "Bez Dogmatu" (Сенкевич). Jablkowska також порівнює 'Victory' з цим польським твором. Вона провела аналогію між фінальною сценою твору 'Перемога' та 'Історія гріха' (Жеромський).

Ковальська знаходить схожості між Конрадом та 'Noc tysiączna druga' Норвіда, тому що обидва письменники змальовують героя, який має ідеалістичний погляд на кохання. І тут немає перебільшення, адже ставлення Конрада до жінок та поняття 'кохання' сформувалось під впливом романтичних польських та українських традицій. Сприйняття Конрада інтимних стосунків часто нагадувало польських романтичних письменників. Розчаровані закохані Конрада схожі на його безталанних героїв, які шукають романтичних пригод. Хоча вони не можуть кохати, тому що не здатні наближуватися один до одного. Таким чином їм характерний індивідуалізм. Така думка відбиває ставлення Конрада та деяких польських письменників до життя, тобто вони відкидали всі принципи, погляди, яких дотримувались інші. Люди занадто різні, тому те, що підходить одній людині, іншій не підходить. Таке ставлення до індивідуалізму дуже важко поєднати з ідеєю романтичного злиття двох тіл і душ. Конрад, можливо, вважається актуальним письменником тому, що сповідував саме такі стосунки, де людина залишається самотньою, коли вона не здатна кохати [1: 88].

На таке ставлення Конрада до кохання вплинули польські та європейські письменники, досвід Конрада як моряка, але найбільший вплив мали традиції патріархальної Польщі, з якої походив письменник. Як приклад, можна розглянути кохання до Ніни у творі "Олмейрова примха", до Ріти у творі "Сестри". Конрад описує стосунки між батьками та дітьми не як сучасний англійський письменник, а як польський. Це пов'язано з вихованням Конрада. У Польщі, де письменник провів свою юність, батьки були вимогливими та відношення батька до доньки було патріархальним. Любов до Ніни

була "власницькою", дещо "егоїстичною", але в той же час спонукала на самопожертву. Відомо, що Конрад і сам не був терплячим батьком. Його син Борис пригадував, що батько був досить категоричним.

Також можна віднайти схожість у творчості Конрада та 'великої трійки' польських романтичних письменників: Адам Міцкевич (1798 – 1855), Юліуш Словацький (1809 – 1849), Сигізмунд Красінський (1812 – 1859). Конрад знав твори цих письменників. Хоча й у його романах нема прямого звернення до їх творів, але досить часто у них простежуються подібні лейтмотиви, зокрема з твору 'Dziady' (Міцкевич) він запозичив цілі абзаци.

На паралелі Конрада з польською літературою звертали увагу англійські вчені, зокрема А. Буша написав книгу 'Conrad's Polish Literary Background and Some Illustrations of the Influence of Polish Literature on His Work' ('Витоки польської літератури Конрада та деякі приклади впливу польської літератури на його твори'). В цій книзі проводяться цікаві паралелі, надаються докази того, що Конрад дотримував польську традицію.

Вплив польської літератури є очевидним. Польське походження сформувало його літературний космополітизм. Його батько, Аполлон Коженювський, створив атмосферу націоналізму, ненависті до Росії та любові до французького романтизму та Шекспіра. Мета його полягала в тому, щоб виховати не демократа, аристократа, республіканця, а поляка. Досить часто польські критики зазначають, що Конрад мав подвійну національність: він був поляком, про що свідчили його твори, та захоплювався Англією [3: 14]. Хоча він не почувався як вдома ні в Польщі, ні в Англії. На його рідній землі письменника звинувачували у зраді, невірності, дезертирстві. В Англії його ніколи так і не прийняли як національного письменника. Конрада сприймали за чужоземця, що писав іноземною мовою, стверджували, що він не мав ні країни, ні мови. Хоча саме це і означав термін 'космополітизм': бути громадянином всього світу.

Деякі польські критики вважали, що Конрад був поетом – пророком (wiesz). І справді, досить легко простежити в творах, листах Конрада деякі пророчі мотиви. Щоправда, керуючись бажанням змалювати Конрада як сучасного Міцкевича, польські критики інколи перебільшували здатність письменника передбачати майбутнє.

Польських критиків уже довгий час цікавить питання чому Конрад творив саме англійською мовою. Письменник стверджував, що якщо б він не писав англійською, тоді б не писав взагалі. Спочатку критики беззаперечно прийняли це пояснення, не ставили під сумнів таємницю креативного імпульсу. Але згодом, почали вагатися щодо твердження Конрада. Вони вважали, що літературна діяльність допомогла

відтворити зв'язок з суспільством та подолати проблему самотності, створивши містичний світ. Якщо б Конрад обрав польську мову для самовираження, він би повернувся до внутрішніх конфліктів. Звичайно, це могло перекреслити всі його креативні зусилля. Інший письменник, А. Мікуловський, зазначив, що лише за допомогою творів Конрад міг задовольнити свою багатогранну особистість, а не морськими подорожами. Томас Манн зробив наголос на неймовірній схожості психологічного портрету Конрада та духу англійської культури та мови. Р. Дибоський писав, що Конрад був і поляком і англійцем, але лише англійською мовою міг розкрити свою особистість. Справа в тому, що тематика творів письменника потребувала конкретності, дієвості, енергії англійської мови. В. Островський зазначив, що в той час коли Конрад написав свої найкращі твори, у Польщі не було виходу до моря, вона не мала свого флоту. Конрад не міг би описувати польською мовою предмети, обладнання, яке було пов'язане з морською тематикою. С. Серовський вважав, що Конрад був вимушений писати англійською, тому що поляки не зрозуміли б творів про море. Деякі критики впевнені, що Конрад обрав цю мову лише заради вигоди, хоча більшість з цим не погоджується. Наприклад, Заберовський зазначає, що Конрад міг обрати і легший шлях заробітку на життя. Його вибір не був вмотивованим економічними чинниками, все було набагато складніше. Це було його покликання. Таке рішення не було спонтанним. Його відносно мало відомий дебют відбувся у 1886 році. Не виключно, що Конрад і до цього писав англійською мовою.

Існує версія, що Конрад міг обрати і французьку мову. Саме іноземні письменники (наприклад Д. Голсуорсі) запропонували такий варіант. Але польські критики його відкидають. Одна лише думка, що Конрад обрав мову свідомо, була неприйнятною. Це б означало, що він навмисно розірвав зв'язок з Польщею.

Не важливо якою мовою творив Конрад, адже у його творах простежуються польські мотиви, дає про себе знати виховання в Польщі. Хоча й ставились до нього неоднозначно. Найдер у своїй праці поділив сприйняття Конрада у Польщі на 5 періодів, дав характеристику кожному з них. Також особистість письменника викликала багато суперечок стосовно так званої "зради", саме тому існує багато теорій чому Конрад емігрував. Більшість критиків вважали, що причиною було повстання 1863 року та бажання відійти від національної боротьби та трагедії власного народу. Але які б не були теорії, звинувачення Конрада у зраді було абсурдним та спрощеним, тому що він ніколи не забував про Польщу. Більше того, відчувається вплив польських письменників на його творчість, можна

провести цікаві паралелі. Конрад став невід'ємною частиною польської літератури та назавжди залишиться великим світовим класиком.

Список використаних джерел і літератури

1. Adam Gillon, *The Eternal Solitary: A Study of Joseph Conrad*, New York: Bookman Associates, Twayne Publishers, 1966.
2. Zdzislaw Najder, "Polskie lata Conrada", 1956, №11.
3. Adam Gillon, *Conrad and Shakespeare and Other Essays*, New York: Astra Books, Twayne Publishers, 1976.

Olga Stolarenko. Recenzja i polski kontekst w twórczości J. Conrada.

Artykuł został poświęcony klasykowi angielskiej literatury polskiego pochodzenia J. Conradowi. Autor przekonująco ukazuje poglądy J. Conrada, które znalazły w sferze moralności odbicie w świadomości Polaków zarówno w okresie faszystowskiej okupacji jak i w latach poprzednich.

Olga Stolyarenko. Reception and Polish Context in Joseph Conrad's Works.

The article is devoted to a classic of the English Literature of Polish origin J. Conrad. The author convincingly shows that J. Conrad's views in the sphere of morality found their reflection in the Poles' consciousness as within the period of fascist occupation so in the previous time.